

ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ ОВС ДО ДІЙ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ (прикладний аспект)

Дубко Ю. В.

МВС України приділяє належну увагу питанням вдосконалення професійної підготовки керівного, начальницького й рядового складу органів внутрішніх справ і, зокрема, питанням дій працівників ОВС у надзвичайних ситуаціях. За останні 20 років кілька разів приймалися нові настанови, що регламентують організацію професійної підготовки. У жовтні 2000 р. як окремий предмет навчання особового складу МВС України була вперше введена тактика дій у типових та екстремальних ситуаціях, тоді ж введена й програма навчання за місцем служби груп захоплення [1, П.П. 6.2.2, 6.8].

Настанова 2006 р. розглядає тактику дій у типових та екстремальних ситуаціях як систему навчальних заходів, що має виключно практичну спрямованість і розраховану на придбання стійких навичок застосування на практиці теоретичних знань, прийняття рішень на основі правильної оцінки конкретних ситуацій та їх реалізації в надзвичайних і критичних умовах. При цьому повинні в комплексі відпрацьовуватись питання інших дисциплін [2, П. 4.2.2].

Чинне Положення з організації професійної підготовки осіб рядового й начальницького складу органів внутрішніх справ України, затверджене наказом МВС України від 13 квітня 2012 року № 318 визначає тактико-спеціальну підготовку як навчання, спрямоване на індивідуальну тактичну підготовку працівників до дій у типових та екстремальних ситуаціях, а також підготовку до таких дій у складі службових нарядів і груп [3, П. 6.22].

Крім того, настановами з організації дій в умовах спеціальних операцій щодо розшуку й затримання озброєних злочинців [4], припинення масових заворушень [5] передбачають власний порядок підготовки керівництва, штабів та особового складу підрозділів. Саме система підготовки до спецоперацій як підсистема професійної підготовки буде розглянута нами в цій та ряді інших статей. Система таких занять протягом більше десяти років повинна привести до відчутних на практиці результатів. Однак окремі факти явно суперечать такому висновку.

Здійснення дослідження нормативно-правових основ підготовки особового складу до ведення спеціальних операцій має важливе теоретичне й практичне значення для їх ефективного здійснення. Чинними настановами як одна з основних умов успіху операцій розглядається саме висока оперативність і боєготовність сил і засобів органів внутрішніх справ, яка досягається завчасної розробкою оперативних планів, належної готовністю й проведенням цільових занять і навчанням особового складу в умовах, максимально наближених до реальної обстановки [4, П.П. 2.1.1, 2.1.2, 2.1.2.1; 5, 2.1]. Теоретичною основою наукового пошуку є наукові праці вітчизняних вчених-фахівців різних наукових напрямів: О.М. Бандурки, Е.О. Дідоренка, О.Ф. Долженкова, В.В. Животова, С.В. Ківалова, А.Т. Комзюка, В.В. Конопьова, М.В. Корнієнко, В.М. Кульчицького, Ю.Б. Оболенського, В.М. Плішкіна, В.П. Петкова, І.П. Радомського, О.В. Радомської, В.Л. Регульського, І.В. Сервецького, А.І. Якимця, О.Н. Ярмиша та ін. Загальнотеоретичним обґрунтуванням проблеми є наукові розробки різних частин проблеми спеціальних операцій таких дослідників, як С.А. Буткевич, С.І. Губків, С.І. Іванов, Я.Ю. Кондратьєв, О.В. Копан, С.О. Кузніченко, В.В. Крутов, В.В. Крикун, © Ю.В. Дубко, 2013

В.А. Лаптії, В.А. Ліпкан, В.Я. Покайчук, М.Б. Саакян, Д.С. Савочкін, Є.А. Чернега, І.О. Шаповалов та ін. Втім, список авторів можна продовжувати й далі, оскільки кожен, розглядаючи ті чи інші питання теорії спеціальних операцій, так чи інакше приділяє увагу й питанням підготовки до них особового складу.

Метою статті є визначення впливу підготовки працівників органів внутрішніх справ на фактори, що сприяють недолікам (а подекуди й поразці) окремих спеціальних операцій і втраті особового складу або сторонніх громадян при їх проведенні.

Розглянемо два приклади спеціальних операцій, що закінчилися невдало. Перша проводилася в Сімферопольському районі Автономної республіки Крим силами райвідділу й підрозділами міліції особливого призначення “Беркут”. Будинок, в якому, за наявними оперативними даними, переховувався злочинець, був блокований, і з метою відвернення уваги злочинця на початку штурму у вікно була кинута світлошумова граната. Гранату схопив господар будинку, літній кримський татарин, який у результаті вибуху втратив кисті рук, злочинця ж у будинку не виявилось. Кілька учасників операції було не тільки покарано в дисциплінарному порядку, аж до звільнення з органів внутрішніх справ, а й притягнуто до кримінальної відповідальності. Слід зауважити, що застосування світлошумової гранати вже само по собі не суперечить прийнятій тактиці ведення таких операцій і вимогам настанови. Але застосування її мало проводитися без створення небезпеки для сторонніх громадян, у цьому випадку - для господаря будинку. Не можна вважати остаточно встановленим факт відсутності в будинку розшукуваного злочинця, адже в результаті нещасного випадку увага учасників штурму була відвернута, вони повинні були надавати допомогу пораненому, заспокоювати членів його сім’ї, викликати карету швидкої допомоги. Злочинець міг сховатися і, скориставшись метушеною, залишити приміщення. Отже, неграмотне застосування спецзасобу призвело як до поранення сторонньої особи, так і до провалу операції.

Другий приклад. У ніч з 29 на 30 вересня 2011 р. у ГУМВС Одеської області надійшло повідомлення, що на території обслуговування діє особливо небезпечний злочинець чеченець Аслан Дикаєв, який у супроводі свого подільника, без зброї пересувається на стареньких “Жигулях”. Оскільки часу для організації операції було обмаль, до села Кошари Комінтернівського району була спрямована група з 12 бійців спецпідрозділу “Беркут” та екіпажу ДАІ. Бійці зайняли позиції, але зупинити машину зі злочинцями необхідно було інспектору ДАІ А. Розмаріца, що він і намагався здійснити, а коли машина практично зупинилася, її атакували співробітники “Беркута”. Але злочинців було більше, ніж повідомлялося, і вони були відмінно озброєні. З машини вистригнуло двоє озброєних злочинців, які відкрили вогонь з автомата й пістолета, у працівників міліції полетіла граната. У результаті інспектор ДАІ, який встиг вигукнути: “Граната!”, і один з “беркутівців” загинули на місці, ще четверо серйозно поранені, а злочинці пішли, причому у відповідь вогнем один з них був поранений. Його труп і автомобіль ВАЗ-2110 знайшли через кілька годин у Савранському районі.

В Одесі та на напрямках до Молдови проводились заходи, що передбачаються для таких випадків оператив-

ним планом “Сирена”. У їх ході було отримано інформацію про місце укріплення розшукуваних осіб - жилий будинок на вулиці Літературній в Одесі, який був заблокований міліцією. Бійцями спецпідрозділів “Беркут”, “Сокил” і “Альфа” здійснено штурм, у ході якого використані БТР і гранатомети. За повідомленнями преси, злочинці були “розірвані на частини кумулятивними зарядами”. Враховуючи, що учасники операції мали справу з членами організованої злочинної групи, напештованої на здійснення активного опору, які вже напередодні завдали важких втрат міліції, не будемо докоряти їм за те, що вони не вжили заходів до збереження життя затримуваних.

Якщо в першому випадку мали місце недостатнє оперативно-розшукове забезпечення та помилки керівництва операцією й рядових виконавців, які й призвели до провалу її й трагічних наслідків, то в другому випадку доводиться констатувати невиконання практично всіх правил, передбачених чинною настановою.

Так, у разі затримання злочинців за межами населеного пункту, керівник операції зобов’язаний оцінити час, можливий напрямок і швидкість їх руху, з урахуванням необхідного терміну для проведення оперативними групами підготовчих заходів, вибрати місце (кордон) блокування й прийняти рішення. У рішенні необхідно вказати район проведення операції та рубіж блокування, час його заняття, визначити бойовий порядок, чисельність і оснащення оперативних груп, способи їх дій, порядок застосування зброї, спецзасобів, бойової техніки, заходи безпеки, організацію управління силами й засобами та зв’язку.

До таких операцій залучається бойова техніка (БТР-и) та спецзасоби (насамперед спецзасіб “Іжак”). Бойовий порядок сил і засобів складається з заслонів, постів спостереження, групи захоплення та резерву. Заслін, призначений для затримання озброєних злочинців, складається з групи зупинки транспортного засобу (2-3 співробітника міліції зі спецзасобами “Іжак” і радіостанцією, групи оточення (3 співробітника), груп захоплення й спостереження (до 10 співробітників). Загальна схема дій така. Про появу орієнтованого автомобіля повідомляє пост спостереження, розташований за 300 метрів до кордону, наміченого до захоплення. Після повідомлення пост спостереження блокує шлях відступу автомобіля зі злочинцями спецзасобом “Іжак”. Група зупинки транспортного засобу заздалегідь виставляє спецзасіб “Іжак” попереду від автомобіля й зупиняє зустрічний рух. Озброєні злочинці зупиняють автомобіль, при цьому через гучномовний пристрій начальник заслону пропонує їм умови здачі. Якщо ж машина зі злочинцями переїхала спецзасіб “Іжак”, проколовши скати, або відразу ж вони залишили автомобіль і намагаються сховатися пішки, група захоплення швидко пересувається до місця зупинки автомобіля, а начальник заслону пропонує злочинцям лягти на землю й тримати руки на голові. У разі збройного опору у відповідь відкривається прицільний вогонь на знешкодження, хоча й в останньому випадку ще можливі заходи до захоплення, якщо злочинці не відкрили вогонь або здаються.

Важливо вибрати місце для майбутнього затримання з урахуванням можливостей для маскуванню особового складу та бойової техніки, бажано між двома підйомами дороги, щоб злочинці не могли заздалегідь вжити заходів до протидії або до відходу. Всі елементи бойового порядку повинні розташовуватися з одного, як правило, закритого боку дороги, що сприяє маскуванню й привабливого для злочинців, з точки зору зручності для догляду. Пропозиції про двостороннє оточення озброєних злочинців повинні присікатися з міркувань безпеки (можливі заходи до захоплення “своїм” вогнем). Лише відмінно натренована, згуртована, що має бойовий дос-

від, група захоплення має право діяти всупереч цьому правилу й тільки у виняткових випадках. Обов’язковими є сигнали взаємного впізнання, передачі інформації та управління.

Коли дії відбуваються унаслідок обставин в умовах жвавого попутного руху, важливо вжити заходів до зупинки транспортних засобів, що рухаються за злочинцями. Для цього слід залучати групи негласного переслідування, а також групи на БТР, що йдуть назустріч руху, які легендуються як армійські. У деяких ситуаціях доцільно ведення вогню снайпером по колесах автомобіля або злочинцях.

Ми виклали тут, лише дещо доповнивши, основні вимоги наказу МВС України № 230 дск-98 р. до організації операції такого виду. Виникають питання: 1. Чому керівник операції взяв “просте” рішення на її проведення, що спричинило невиправдані втрати особового складу? 2. Чому тактичні правила ведення таких операцій настільки часто не дотримуються ОВС України?

Мабуть, гострий дефіцит часу, повна неможливість перевірити й уточнити оперативні дані, а також те, що в інших випадках зупинка автотранспортного засобу співробітниками ДАІ з майже одночасною його атакою бійцями “Беркуту” дозволяли успішно затримувати деморалізованих злочинців, привели до такого рішення про проведення операції, яке фактично виявилось авантюрою. Однак злочинці вчинили рішучий опір, нанесли тяжкі втрати співробітникам міліції й тактично переграли їх. Доводиться визнати, що рішення про операцію як загального керівництва, так і безпосереднього керівництва на місці дій приймалося злочинно самовпевнено. Дещо знижує гостроту цієї оцінки те, що в умовах переважно рівнинної місцевості півдня України дуже важко вибрати місце для затримання, яке відповідає необхідним вимогам, а створення таких умов штучно вимагає певних коштів і часу, якого командир групи “Беркута” явно не мав. З іншого боку, факт, що деякі бійці мали замість бойової травматичну зброю свідчить про рівень бойової готовності підрозділу, а відсутність контролю за діями затримуваних способом “взяття на приціл” і сумбурна атака з різних сторін говорять про повну тактичну безграмотність як командира, так і бійців.

Основна причина тактичної безграмотності полягає в ослабленні уваги з боку керівництва органів внутрішніх справ до питань організації професійної підготовки взагалі й підготовки до дій в особливих умовах зокрема. Із зовнішнього боку стан справ задовільний, всі навчальні документи подаються до перевірок, при призначенні на нові посади й присвоєння нового звання співробітникам проставляються заліки з професійної підготовки тощо. Але фактично все це найчастіше відбувається формально. При тривалості робочого дня в 10-14 годин для проведення занять часу немає, як і для підготовки до них. Переважно все зводиться до того, що накази, вказівки, методичні рекомендації тощо надаються підлеглим для вивчення, а ті роблять короткі виписки з них у своїх робочих зошитах, у кращому випадку, а в гіршому - лише залишають свій підпис на документі про ознайомлення. Досить сказати, що в багатьох органах навіть практичні стрільби стають епізодичним явищем, а їх основна мета - масовий розстріл патронів. Масштабні навчання, оперативні (штабні) ігри як вища форма підготовки керівного, оперативного-начальницького й рядового складу в останні роки взагалі стали рідкістю. Навіть словосполучення “бойова підготовка” і “оперативно-тактична підготовка” майже не вживаються в керівних документах. Практичні працівники в такій обстановці поступово втрачають навички й знання, набуті під час навчання у вищих навчальних закладах МВС, привчаючись діяти за звичним тактичним штампом. Дозволимо собі кілька перефразувати щодо МВС слова одного з героїв

російсько-турецької війни 1877-1878 р. р.: “У бойовій обстановці співробітники міліції будуть робити тільки те, чого їх навчали у звичайній, але будуть робити це гірше”. На жаль, досвід свідчить, що це так і є.

Систематична оперативно-тактична підготовка керівного, начальницького й рядового складу повинна організовуватись і проводитись на основі Статуту бойової служби органів внутрішніх справ України, що містить єдині для всіх випадків обов'язки керівників, старших (командирів) всіх тимчасових формувань: груп бойового порядку, оперативних груп, нарядів, підрозділів; єдині вимоги щодо заходів безпеки; єдину систему занять, навчань, тренувань і т.д., оскільки вимоги, що містяться в цілому ряді настанов, мають певні протиріччя, а на практиці - не виконуються. Про це автору (і не тільки йому) доводиться говорити вже років 15, але ніяких практичних кроків до появи Статуту не робиться.

Ми коротко намітили причини та умови, що сприяють невдачам окремих спеціальних операцій, що проводяться органами внутрішніх справ України. Більш докладно про завдання та форми навчання персоналу ОВС до дій у надзвичайних ситуаціях, якщо дозволять обставини, ми сподіваємося викласти в інших статтях.

Керівництву органів внутрішніх справ доречно переглянути ставлення до організації підготовки особового складу до дій у надзвичайних ситуаціях, посилити контроль за проведенням таких занять у підрозділах “Сокіл”, “Беркут”, навчальних групах начальників галузевих служб і безпосередньо за місцем служби. Особам, які залучаються до проведення таких занять, надавати службовий час, необхідний для якісної підготовки. Якщо це не зробити зараз, ми можемо при черговому виникненні надзвичайних ситуацій

знову зіткнутися з неготовністю співробітників до дій в особливих умовах.

Література

1. Настанова з організації професійної підготовки рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України: Затверджена наказом МВС України від 21 жовтня 2000 р. № 759.

2. Настанова з організації професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України: Затверджено наказом МВС України від 11 липня 2006 р. № 693.

3. Положення з організації професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 13 квітня 2012 року № 318.

4. Настанова про заходи органів, підрозділів внутрішніх справ, частин внутрішніх військ МВС України щодо розшуку і затримання озброєних та інших злочинців, які становлять підвищену суспільну небезпеку: Затверджена наказом МВС України від 24 квітня 1998 р. № 230 дск.

5. Настанова про дії органів, підрозділів внутрішніх справ, з'єднань військових частин внутрішніх військ, вищих навчальних закладів МВС України з ліквідації масових заворушень: Затверджена наказом МВС України від 11 листопада 2003 р. № 1345.

Дубко Ю. В.

*доктор юридичних наук, професор
Кримський факультет*

ОДУВС

Надійшла до редакції: 13.05.2013

УДК 159.923:351.746.2

ДИНАМІКА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ КРИМІНАЛЬНОЇ МІЛІЦІЇ

Асєєва Ю. О.

Сучасні вимоги до вищої освіти та кваліфікації випускників вищих навчальних закладів (надалі ВНЗ) диктують нові стандарти до якості знань, умінь і навичок майбутніх фахівців, а особливо від тих, хто повинен слідкувати за станом законності й підтримувати правопорядок у державі. Соціально-економічні умови потребують перегляду як загальних соціальних стереотипів, так і тих, які стосуються професійного розвитку, становлення особистості. Перший крок до майбутнього сучасних випускників загальних середніх шкіл, залежить від правильності їх професійного самовизначення, для якого необхідно правильно спрогнозувати потреби ринку праці, важливо не помилитись при оцінюванні своїх навичок, вмінь, знань, урахувати свої інтереси й потреби. Отже, питання професійного самовизначення, професійної орієнтації на період сьогодення стає все більш актуальним, а теоретичних і практичних досліджень, які б враховували сучасні історичні, економічні, політичні та інші умови, у цій галузі недостатньо.

Дослідженням професійного самовизначення, його становлення, розвитку і динамікою процесу формування займалися такі вчені: В.О. Бодров, Е.М. Борисова, О.А. Вайсбург, Н.Ю. Волянчук, М.Р. Гінзбург, С.У. Гончаренко, Б.О. Душков, А.О. Деркач, Е.Ф. Зеєр, О.А. Ігнатюк, Є.О. Клімов, І.С. Кон, С.П. Крягжде, Т.В. Кудрявцев, Є.В. Кучеренко, Л.М. Мітіна, К.О. Міхно, В.Ф. Орлов, І.В. Остапенко, М.С. Пряжніков, О.Ю. Пряжнікікова, С.Л. Рубінштейн, Д. Сьюпер, Б.О. Смирнов, О.М. Цільмак,

© Ю.О. Асєєва, 2013

В.Д. Шадріков, Е. Еріксон та інші.

У наукових дослідженнях під професійним самовизначенням розуміють:

- період входження в професійну діяльність, поглиблену підготовку до неї, формування досвіду життєдіяльності в трудовому колективі (С.М. Чистякова) [1];

- процес прийняття рішення особистістю щодо вибору майбутньої трудової діяльності, що полягає в усвідомленні особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності й передбачає самооцінку людиною індивідуально-психологічних якостей та зіставлення своїх можливостей з психологічними вимогами професії до спеціаліста (С.У. Гончаренко) [2];

- виборче відношення індивіда до світу професій загалом і до конкретної обраної професії (Е.О. Клімов) [3] тощо.

Проаналізувавши існуючі визначення професійного самовизначення, ми схильні вважати, що під ним слід розуміти свідомий вибір особою професії, з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних факторів та індивідуально-психологічних характеристик.

Розглянемо смислове наповнення нашого визначення.

Під свідомим вибором ми розуміємо усвідомлення потреби у формуванні професійного життєвого плану (“професійної Я-концепції”). На момент усвідомлення потреби професійного вибору психологічний розвиток особистості досяг сформованості “Я-образу”, який включає в себе сформованість “Я-реального”, тобто реальне уявлення про себе - “Хто Я?”, та “Я-ідеального” - уяв-